

Spinoza – Masaniello

Demon der revolutie

In zijn Spinozabiografie doet Colerus een merkwaardige mededeeling. In zijn bezit zou zich een schetsboek van Spinoza, die ook de teekenkunst blijkt te hebben verstaan, bevonden hebben, waarin de wijsgeer behalve de portretten van verschillenden zijner bekenden ook een visscher geteekend zou hebben, in hemd gekleed, met een schepnet over den rechterschouder, juist zoals de beruchte Napolitaansche rebellenleider Masaniello - later voorkomende in Aubers opera La muette de Portici - op historische prenten afgebeeld pleegt te worden. "Hendrik van der Spyk, Spinoza's laatste huisheer, zeide mij daarvan", zoo verhaalt Colerus, "dat deze visscher een bijzondere gelijkenis vertoonde met Spinoza en dat deze het gelaat ongetwijfeld naar zijn eigen gezicht had geteekend". Tot zover Colerus.

In deze mededeeling wordt ten slotte slechts vastgesteld, dat er een treffende gelijkenis bestond tusschen het gelaat van Spinoza's Masaniello-schets en Spinoza's eigen trekken. Daarnaast is echter ruimte voor de vraag of Spinoza aan de figuur van Masaniello opzettelijk zijn eigen gelaatstrekken, afgezien van die van Masaniello, gaf, dan wel of er een objectieve gelijkenis bestond

tusschen beider gezichten. In dit verband moge herinnerd worden aan een opmerking van Altkirch (Spinoza im Porträt, 1913), dat zich in het museum San Martino te Napels een bronzen medaillon met de beeltenis van Masaniello bevindt, welke een zekere gelijkenis met Spinoza vertoont. Indien gelijkenis inderdaad bestaan heeft, kan zij ook aan Spinoza zijn opgevallen, die daarin wellicht zoo maar aanleiding gevonden zou kunnen hebben om het beeld van Masaniello, als een bekende persoonlijkheid in zijn tijd - Pieter de Joode maakte o.a. een gravure van hem - te schetsen, welke tekening dan door Van der Spyk ten onrechte als een "zelfportret" van Spinoza moet zijn beschouwd.

Men kan echter ook, zij het op niet voldoende grond, de vraag stellen of en in hoeverre Spinoza met dit portret van Masaniello een bepaalde verhouding van dezen tot zichzelf heeft willen uitdrukken. Aldus doet b.v. prof. Hans Alfred Grunsky uit München in zijn enkele jaren geleden in druk verschenen lezing over Spinoza. Prof Grunsky ziet in de Masaniello-schets een zelfportret van Spinoza, waarmede deze de vereenzelviging van zijn eigen gezindheid met die van den *politieken* revolutionair Masaniello zou hebben willen te kennen geven. Spinoza zou, volgens prof. Grunsky, de revolutie als zoodanig, onafhankelijk van haar idee, rechtvaardigen. De staatsgevaarlijkheid van Spinoza, die binnen het staatsverband aan revolutionaire strevingen vrij spel zou willen laten, zou hier aan het licht komen. Een misvatting, waartoe slechts een hoogst oppervlakkige - en nog minder dan dat - kennisneming van Spinoza's politieke leer kan leiden, een oppervlakkigheid, welke niet minder blijkt uit de stelligheid, waarmede prof. Grunsky uit de hierboven aangehaalde woorden van Colerus - het eenige wat te dezer zake is overgeleverd - de gevolgtrekking maakt, dat Spinoza in de Masaniello-gestalte zijn zelfportret teekende. Dat prof. Grunsky tot deze opvatting gekomen is, vindt echter gereedelijk zijn verklaring in het streven van dezen Spinoza-interpreet om al wat met Spinoza samenhangt - van zijn zegel ("caute") tot zijn leer toe! - als verderfelijk, onoprecht, en wat niet meer af te schilderen. Prof. Grunsky is in zijn "mishandeling" van het Spinozisme een tweede Pierre Bayle, doch waar voor dezen als verontschuldiging geldt, dat de studie van en het inzicht in het Spinozisme in zijn tijd nog weinig gevorderd was, gaat dit voor prof. Grunsky, aan wien de Spinozaliteratuur van onzen tijd ten dienste staat, uiteraard niet op.

Reeds uit een vluchtige kennisneming van Spinoza's politieke geschriften - om van de Ethica in dit verband niet eens te spreken - blijkt de *onmogelijkheid*, dat Spinoza met zijn "zelfportret"- indien men althans aan de meening wil vasthouden dat het hier om een zelfportret van Spinoza gaat - bedoeld zou kunnen hebben zijn eigen gezindheid te vereenzelvigen met die van den *politieken* revolutionair Masaniello. Welke toch is de strekking van Spinoza's

staatkundige leer, waarin naast enkele principieele theoretische beschouwingen vooral praktisch politieke gedachten een belangrijke rol spelen? Daarbij valt te bedenken, dat Spinoza zijn politieke opvattingen gekleed heeft in een aan den tijd gebonden vorm, waarin, zooals bij vele vertegenwoordigers van 't toenmalige natuurrecht, individualistische tendenties onvermijdelijk blijken. Maar - gelijk het Spinozisme in 't algemeen een organische, anti-individualistische beschouwingswijze is - ondanks deze natuurrechtelijke vormen wordt in Spinoza's politieke leer de individualistische tendentie geheel overwonnen, zoodat niets hem verder ligt dan staats-ontbindende gedachten.

Men versta het beginsel, waarop Spinoza's politieke leer berust, namelijk dat ieders recht door zijn macht bepaald wordt, dan ook vooral niet verkeerd. Immers, hiermede is geenszins bedoeld een rechtvaardiging van individueele krachtmeting met het gezag der Overheid - inderdaad een bron van revolutie - maar Spinoza sprak hier reeds een gedachte van onzen tijd uit, dat *concreet* gezag gaat boven *abstracte* legitimiteit. Slechts in zijn concrete werking, gedragen door de macht der volkseenheid - de volkseenheid, die immers volgens de oude natuurrechtelijke voorstellingswijze door de individuen tot stand wordt gebracht om alle macht aan de Overheid over te dragen -, kan het Overheidsgezag aanspraak als zoodanig doen gelden, een aanspraak, welke een van de macht der volkseenheid losgemaakte, abstracte legitimiteit zou missen. Deze eenheid van 'sein' en 'sollen,' als kenmerkend voor Spinoza's gezagsidee, had prof. Grunsky als een der gangbaarste gedachten in de hedendaagse Duitsche literatuur zeker in Spinoza's leer moeten herkennen! De duurzame verbinding van Overheidsgezag met de macht der volksgemeenschap, waarin het zijn grond blijft vinden, is een der kenmerkende verschilpunten tusschen Spinoza's politieke leer en die van Hobbes, wiens legitimiteitsleer - verkondigd ten gunste van een absoluut vorstengezag - een door juridische constructies gevormde abstractie is tegenover het levend volksgeheel. Maar prof. Grunsky is tot dit inzicht niet kunnen komen; hij wil in Hobbes'leer de bron van culturele mogelijkheden zien en in die van Spinoza slechts een doen voortbestaan in den Staat van een chaotischen natuurtoestand!

* * *

Spinoza's praktisch politieke beschouwingen zijn gericht op de versterking van het Overheidsgezag in samenwerking met de daaraan ten grondslag liggende gemeenschapsverbondenheid der volksgenooten. De menschen, zegt Spinoza, worden niet als burgers geboren, maar moeten daartoe worden opgevoed. Waarlijke gemeenschapszin moet in de menschen worden aangekweekt, want

vrede is niet de afwezigheid van strijd, maar een deugd, welke uit geestkracht voortkomt. En dit vereischt scholing en inspanning.

Zooals aan den eenen kant bij de burgers gemeenschapsgezindheid moet worden bevorderd, waardoor immers het Overheidsgezag zijn hechtste fundament verkrijgt, zoo zal ook de organisatie van het Overheidsgezag zooveel mogelijk de gemeenschapseenheid moeten weerspiegelen. Daarom moet, zoo zegt Spinoza, de regeering niet in partijen verdeeld zijn en moeten sommige regeerder niet dezen en ander genen begunstigen.

Spinoza's bedoeling, dat Overheidsgezag en regeering doortrokken moeten zijn van de gemeenschapseenheid, blijkt nog nader. Het is zijn opvatting, dat de regeerders geleid behooren te worden door een ondogmatische religieuze gezindheid, welke immers alleen een waarlijk *algemeene* grondslag voor eenheid van geest kan zijn; een eenheid van geest, welke Spinoza ook voor het volk stelt als noodzakelijken eisch voor het bestand van den Staat.

Het gemeenschapsbelang in den zin van het belang van den Staat stelt Spinoza op den voorgrond, onafhankelijk van hogere normen. Dit leidde hem tot de verwerping van een tusschen-staatsche rechtsorde, welke aan een betrokken Staat eischen zou kunnen stellen in strijd met de belangen der eigen volksgemeenschap. De zoogenaamde "clausula rebus sic stantibus" hangt met Spinoza's politieke leer onverbrekkelijk samen.

Is het een staats-ontbindende leer, welke Spinoza blijkens het vorenstaande verkondigde? Een grief van *andere* zijde, dat Spinoza een overspannen staatsgedachte huldigde, schijnt eerder begrijpelijk. Predikt Spinoza niet den plicht jegens het Vaderland als den hoogsten, welke een mensch kan toonen (Tr. Theol. Pol. XIX)? Zoo zegt Spinoza - wellicht voor andersgezinden onbegrijpelijk -, dat elke plichtsbetrachting tegenover een medemensch plichtsverzaking wordt, indien zij tot nadeel strekt van den Staat, en omgekeerd, dat plichtsverzaking jegens den naaste *plicht* is, indien het terwille van het behoud van den Staat geschiedt (ibidem). Daarom dan ook, aldus Spinoza, wordt Manlius Torquatus terecht geëerd, omdat hem het welzijn van zijn Volk meer waard was dan de liefde tot zijn zoon.

Heeft Spinoza ons met zijn Masaniello'schets een probleem willen opgeven? Voor zoover men deze vraag niet ontkennend beantwoordt, omdat er allerminst genoegzame grond is uit Colerus' mededeling te besluiten, dat Spinoza met deze schets een "zelfportret" bedoeld heeft, dan staat toch anderzijds in elk geval onomstootelijk vast, dat het verband tusschen Spinoza en Masaniello niet gezocht kan worden in overeenstemming in revolutionaire

politieke gezindheid. Wil men in de Masaniello'schets een verzinnebeelding zien van Spinoza's revolutionaire gezindheid, dan kan deze slechts betreffende de "Copernikaansche" daad, welke zich in zijn beschouwingswijze met betrekking tot *religie* en *wijsbegeerte* voltrok: het Spinozisme als de leer van den waarlijk *oneindigen* God. Het Spinozisme brengt de harmonie van religieus beleven en redelijkheid als de beschouwingswijze, welke tusschen God en mensch geen gezag, hoe ook genaamd, van middelaar of overlevering aanvaardt; het Spinozisme, dat berust op de gedachte, "dat God om zig zelfs aan de menschen bekend te maaken, nog woorden, nog miraculen, nog eenig ander geschapen dink kan, of behoeft te gebruyken: maar alleen zig zelve."

In dit opzicht is Spinoza inderdaad de groote revolutionair van zijn tijd!

J.H. Carp

Colofon

Spinoza – Masaniello. Demon der revolutie, verscheen in: *Het Vaderland*: staat- en letterkundig nieuwsblad, editie: X 21-02-1939, Avond [Uit: [Kranten-archief KB](#)]

In: *Spinozistisch Bulletin* Jaarg. 02 (1939) verscheen eveneens een artikel met dezelfde titel: Spinoza-Masaniello. Of het om exact dezelfde tekst gaat, of dat het krantenartikel een samenvatting is, is mij onbekend.

Op 27 februari 2011 als PDF op internet gebracht met url

www.benedictusdespinoza.nl/lit/Carp_Spinoza-Masaniello.pdf